

Kdy mít dítě? Představy o ideálním věku rodičovství v Evropě¹

When to Have a Child? Ideas about the Ideal Age of Childbearing in Europe

Jana Klímová Chaloupková

ABSTRACT Based on data from the European Social Survey (2018), this paper examines ideas about the ideal age to become a parent in 28 European countries. Using multi-level models, it assesses the impact of real timing of childbirth and childlessness acceptance at the country level while controlling for individual characteristics. The findings show that the variability of ideas about ideal age at the country level is relatively limited and correlates significantly with the real timing of childbearing. A higher ideal age is preferred by women, people with higher education, the childless, and parents of one child. Although at the individual level lower childlessness acceptance is associated with a preference for a lower ideal age for childbearing, at the country level this is not the case. In countries where postponement of childbearing is more advanced, differences in attitudes about the ideal age of childbearing, particularly the ideal age to become a father, by education and age are smaller. This paper contributes to the understanding of differences in the perception of age norms of childbearing in Europe and to the factors influencing the postponement of childbearing.

KEYWORDS ideal age of childbearing, postponement of childbearing, age norms, parenthood

Úvod

Zvyšování věku při vstupu do rodičovství je významnou součástí změn rodinného chování, ke kterým dochází v posledních desetiletích ve vyspělých zemích (Beaujouan a Sobotka 2019; Kocourková a Šťastná 2020; Mills et al. 2011), včetně České republiky (Chaloupková 2010; Fučík a Chromková Manea 2014, 2018; Marhánková Hasmanová a Kreidl 2012). V některých zemích jižní a západní Evropy průměrný věk matek překračuje hranici 30 let. V zemích střední a východní Evropy, kde proces posunu rodičovství do vyššího věku započal až v 90. letech minulého století, je průměrný věk žen při narození prvního dítěte nižší, např. v České republice je 28,4 a na Slovensku 27,1 let (data za rok 2018, srv. Tabulka A v příloze). Přestože z historického hlediska nebylo rodičovství ve vyšším věku až do poloviny dvacátého století neobvyklé, týkalo se téměř výhradně dětí vyššího pořadí (Beaujouan

Sociální studia / Social Studies 2/2022. S. 15–34. ISSN 1214-813X. <https://doi.org/10.5817/SOC2022-32987>

¹ Tento text vznikl za podpory Ministerstva školství, práce a tělovýchovy ČR v rámci projektu „Výzkum na ESS Round 9 a ESS Round 10“, č. LTT20011, a výzkumné infrastruktury „Český národní uzel ESS“, č. LM2018139. Autorka děkuje editorkám a oběma anonymním recenzentům/recenzentkám za podnětné připomínky a detailní zpětnou vazbu.

a Sobotka 2019). Posun rodičovství do vyššího věku je ovlivněn řadou vzájemně provázaných faktorů. Významně k němu přispívá prodlužování období vzdělávání a etablování na pracovním trhu, nárůst individualizace a změny genderových rolí. Významnou roli hraje i odklad formování partnerství do vyššího věku, růst nestability partnerství a růst ekonomické nejistoty mladých dospělých (Beaujouan a Sobotka 2019; Billari et al. 2006; Chaloupková 2010; Fučík a Chromková Manea 2014; Marhánková Hasmanová a Kreidl 2012; Mills et al. 2011; Šťastná et al. 2017).

Pro porozumění změnám časování vstupu do rodičovství je důležité se zaměřit i na sociální očekávání o vhodném časování rodičovství, tj. na představy o ideálním věku a o vhodném věkovém rozmezí (věkových hranicích) rodičovství, tj. do jakého věku jsou muži nebo ženy vnímány jako příliš mladí a od kdy jako příliš staří na to, aby se stali rodiči (Billari et al. 2011, 2021; Settersten a Hagestad 1996). Empirické výzkumy dokládají, že se v posledních desetiletích představy o ideálním věku rodičovství i reálný věk rodičů posouvají do vyššího věku (Billari et al. 2021; za Českou republiku Chaloupková 2008; Chromková Manea a Fučík 2014). Tyto představy vstupují spolu s vlastním věkem do úvah o tom, kdy a zda vůbec mít (další) dítě (Bartošová a Slepíčková 2008; Van Bavel a Nitsche 2013; Hašková 2009; Hašková a Zamykalová 2006; Mynarska 2010; Potančoková 2009). Jan Van Bavel a Natalie Nitsche (2013) ukázali na datech Evropského sociálního výzkumu 3 (ESS 2006), že ženy, které měly první dítě v nenormativním věku, tedy ať už jako mladší nebo starší, než je vnímáno jako ideální věk, měly méně často druhé dítě. Podobně i v českém kontextu kvalitativní výzkumy dokumentují, že představy o vhodném věku rodičovství jsou významným narativem, kterým rodiče jedináčků i bezdětní vysvětlují snížení svých reprodukčních plánů, respektive svou bezdětnost (Dudová 2020; Hašková 2009; Maříková 2021).

Předchozí komparativní studie se zaměřovaly především na vnímání sociálních věkových hranic rodičovství (Billari et al. 2011; Liefbroer et al. 2015). Analýzy ideálního časování rodičovství se soustředily zejména na faktory na makroúrovni (Billari et al. 2011), méně pozornosti věnovaly vlivu individuálních faktorů, a pokud ano, pak pouze v rámci jednotlivých evropských zemí, např. v České republice (Chaloupková 2008) či Maďarsku (Paksi a Szalma 2009). V této studii se zaměřím s použitím víceúrovňových regresních modelů na to, jak se liší představy o ideálním věku rodičovství v evropských zemích. Víceúrovňový design umožňuje zohlednit rozdíly ve složení populací evropských zemí s ohledem na individuální charakteristiky i rozdíly na úrovni zemí. Analýzy budou vycházet z dat Evropského sociálního výzkumu (ESS 9) z roku 2018 z 28 evropských zemí. Konkrétně se zaměřím na následující otázky:

1. Jaký podíl rozdílů v postojích k ideálnímu věku rodičovství mezi evropskými zeměmi lze vysvětlit individuálními charakteristikami a jaký rozdílným kontextem daných zemí?
2. Lze rozdíly mezi zeměmi vysvětlit rozdíly v reálném časování vstupu do rodičovství a postoji k bezdětnosti na úrovni zemí?
3. Liší se vliv individuálních charakteristik mezi evropskými zeměmi?

Tato studie přispěje k porozumění rozdílům ve vnímání věkových norem rodičovství v Evropě a faktorům ovlivňujícím posun rodičovství do vyššího věku. Na rozdíl od předchozích studií ideálního časování rodičovství tato studie empiricky odliší vliv dvou faktorů na úrovni zemí: reálných vzorců časování vstupu do rodičovství a postojů k bezdětnosti. V následujícím textu představím teoretická východiska: koncept věkových norem rodičovství a (de)institucionalizace životních drah a faktory, které ovlivňují vnímání věkových norem na makro- i mikroúrovni.

Teoretická východiska

(De)institucionalizace životních drah: věkové normy vztahující se k rodičovství

Koncept věkových norem vychází z perspektivy životní dráhy, která poukazuje na propojenost individuálních životních drah a širšího strukturního a normativního kontextu (Bernardi et al. 2018; Liefbroer a Billari 2010). Obecně lze životní dráhu chápat jako sociální instituci, a to jak ve smyslu vzorců jednání, tj. sekvence pozic, které jedinec v průběhu života zaujímá, tak ve smyslu normativním, tj. jako soubor očekávání regulujících průběh životní dráhy (Kohli 2007). Tyto normy zahrnují sociální očekávání na vhodné časování životních událostí (věkové normy), vhodné pořadí životních tranzic (*sequencing norms*) a počet životních událostí, např. počet dětí (*quantum norms*) (Liefbroer a Billari 2010).

Významnou otázkou studia proměn životních drah je, nakolik dochází v současných společnostech k deinstitucionalizaci životních drah, tj. k oslabování sociálních očekávání spjatých s uspořádáním životní dráhy (Kohli 2007; Liefbroer a Billari 2010). K normativní deinstitucionalizaci dochází, pokud se určité jednání stává méně žádoucím, oslabují se normativní očekávání vůči jednání ostatních a mizí sankce vůči jednání mimo daný institucionální rámec (Fučík et al. 2019). Tyto procesy jsou součástí komplexních změn životních drah, které zahrnují procesy destandardizace, tj. zvyšování variability vzorců životních drah a rozvolňování pořadí tranzic a jejich časování a diferenciaci životních drah (Brückner a Mayer 2005; Elzinga a Liefbroer 2007; Winkle a Fasang 2021; v ČR např. Chaloupková 2010; Marhánková Hasmanová a Kreidl 2012). Tyto procesy ale nemusí být jednosměrné: v případě, že se stanou dominantními nové vzorce rodinných drah (např. nesezdaná soužití), se mohou rozvinout nová očekávání vůči průběhu rodinných drah a může docházet k re-standardizaci či nové institucionalizaci (např. prosazení normy pozdějšího rodičovství) (Mills 2007; Van Winkle 2020).

Literatura vycházející z perspektivy životní dráhy zdůrazňuje, že i když se normy týkající se uspořádání rodinných drah oslabují, existují i v současných společnostech dávajících důraz na individuální autonomii významná sociální očekávání týkající se časování a pořadí životních událostí (Liefbroer a Billari 2010; Settersten a Hagestad 1996), které ovlivňují průběh individuálních životních drah (Billari a Liefbroer 2007; Tosi 2017). Věkové normy představují určitá kulturní vodítka či mentální jízdní řády pro srovnávání a hodnocení průběhu individuální životní dráhy a její plánování (Liefbroer a Billari 2010; Settersten 2003). Tyto normy jsou poměrně flexibilní a odklonění se od nich není zpravidla spojeno se závažnými sociálními sankcemi (Liefbroer a Billari 2010; Settersten a Hagestad 1996).

Studie, které se zaměřovaly na časování rodičovství, dokládají poměrně jasnou institucionalizaci představ o časování rodičovství a ukazují, že odlišné časování je spjato s určitými sociálními dopady (Liefbroer a Billari 2010; Mynarska 2010; Potančoková 2009; Settersten a Hagestad 1996). Na rozdíl od jiných věkových norem jsou věkové normy týkající se rodičovství, a to zejména v případě žen, vázány k biologickým věkovým limitům – byť se sociálně konstruovaný a fyziologicky optimální věk rodičovství mohou v různé míře rozcházet. Sociální věkové limity jsou přitom užší než biologické limity dané počátkem pohlavní zralosti a v případě žen menopauzou (u mužů je horní hranice méně jasná) (Billari et al. 2011; Liefbroer et al. 2015).² Dolní věková hranice, do kdy je žena považována za příliš mladou na to, aby se stala matkou, je kladena v evropských zemích v průměru mezi 18. a 20. rok věku. Představy o horní věkové hranici mateřství se v průběhu posledního desetiletí posouvají z rozpětí mezi 40 a 45 lety k horní hranici, tedy k věku, kdy plodnost žen velmi rychle klesá (Van Bavel a Nitsche 2013; Billari et al. 2021). Je pozoruhodné, že i přes absenci jasných biologických limitů je sociálně očekávaná horní věková hranice otcovství v průměru jen o pět let vyšší než u žen: sociálně akceptované věkové rozmezí reprodukce mužů je udáváno podle dat ESS 9 mezi 20 (až 22) až 50 lety (Billari et al. 2021).

Sociální regulační mechanismy věkových norem rodičovství působí spíše nepřímou skrze vnímání zdravotních rizik, anticipaci sociálních dopadů na průběh další životní dráhy a anticipaci dopadů případné bezdětnosti (Mynarska 2010; Potančoková 2009). Rodiče, kteří mají dítě v nenormativním věku, mohou být vystaveni určité sociální izolaci, protože se nacházejí v odlišné životní situaci než jejich vrstevníci a mohou pociťovat nedostatek sociální podpory (Van Bavel a Nitsche 2013). Zatímco u žen dominují zdravotní důvody, u mužů převažují obavy z nedostatku energie na péči a výchovu dítěte ve vyšším věku a obavy, že by dětem nemohli poskytnout dostatečnou podporu v období rané dospělosti (Maříková 2021; Mynarska 2010; Potančoková 2009). Do očekávání o správném věku rodičovství vstupují i obavy z velkého věkového rozdílu mezi dětmi a rodiči, z neurčitosti vnímání sociálních rolí (tj. že rodiče budou okolím vnímáni jako prarodiče), představy o plánovaném počtu dětí a dalším průběhu životní dráhy poté, co děti odrostou (Mynarska 2010; Potančoková 2009). Naopak výhodou rodičovství v pozdějším věku je stabilnější ekonomické i rodinné zázemí pro výchovu dětí a nižší dopady na profesní dráhu žen (Mills et al. 2011).

Rozdíly ve vnímání věkových norem rodičovství na úrovni zemí

Posun rodičovství do vyššího věku je součástí širšího komplexu změn rodinného chování, který je označován jako druhý demografický přechod (Lesthaeghe 2010). Tyto změny jsou

² Biomedicínské studie ukazují, že biologická plodnost žen od 35. roku věku postupně klesá, přičemž po dosažení 40 let se tento pokles zrychluje (Eijkemans et al. 2014). S vyšším věkem ženy rostou riziko vrozených vad u dětí, samovolného potratu a dalších zdravotních komplikací v těhotenství a při porodu. Horní biologickou hranici může nicméně do určité míry rozvolňovat rozvoj metod asistované reprodukce, který umožňuje např. využití darovaných nebo vlastních dříve zmrazených vajíček. Zvýšená rizika poruch zdraví u dětí a vyšší rizika poruch plodnosti jsou ale dokumentována i v souvislosti s vyšším věkem otců (Billari et al. 2011).

podle teorie druhého demografického přechodu důsledkem hodnotových změn, především růstu sekularizace, individualismu a růstu důrazu na genderovou rovnost (Lesthaeghe 2010). Průkopníky druhého demografického přechodu jsou země severní Evropy, následované zeměmi západní Evropy. Později tyto změny nastaly v zemích jižní Evropy a po pádu komunismu i v zemích střední a východní Evropy (Lesthaeghe 2010).

Předchozí komparativní studie věkových norem rodičovství se soustředily zejména na makro-charakteristiky týkající se demografického chování, jako je průměrný věk při narození prvního dítěte, úroveň porodnosti ve vyšším věku či rozšíření technik asistované reprodukce (Van Bavel a Nitsche 2013; Billari et al. 2011; Chaloupková 2008; Liefbroer et al. 2015; Paksi a Szalma 2009). Tyto studie ukazují, že ideální věk rodičovství významně koreluje se skutečným věkem rodičovství (Van Bavel a Nitsche 2013; Billari et al. 2011; Chaloupková 2008; Paksi a Szalma 2009). Liefbroer et al. (2015) s použitím souhrnného indexu druhého demografického přechodu (SDT index) ukázali, že významnou část rozdílů ve vnímání horní věkové hranice rodičovství mezi evropskými zeměmi lze vysvětlit fází demografického přechodu (Liefbroer et al. 2015).

V této studii se zaměřím pouze na dva kontextuální faktory: reálné časování vstupu do mateřství a míru akceptace bezdětnosti. Na základě teorie druhého demografického přechodu můžeme předpokládat, podobně jako Liefbroer et al. (2015), že v zemích, kde je druhý demografický přechod více rozvinutý, tj. v zemích severní a západní Evropy, je ideální věk rodičovství kladen do vyššího věku než v zemích jižní, střední a východní Evropy.

Hypotéza 1: Vyšší ideální věk rodičovství je očekáván v zemích, kde je vyšší reálný věk žen při narození prvního dítěte.

Z perspektivy životní dráhy je vstup do rodičovství součástí komplexu změn procesu přechodu do dospělosti (jako je odchod od rodičů, formování partnerství a vstup na pracovní trh). Rozsáhlá literatura dokumentuje existenci různých modelů přechodu do dospělosti v evropských zemích, které jsou utvářeny různými institucionálními, historickými a kulturními faktory (Billari a Liefbroer 2010; Elzinga a Liefbroer 2007; Hajnal 1965; Reher 1998). Zatímco v severní Evropě je odchod z domova považován za nejdůležitější ukazatel dospělosti a věkové normy pro odchod od rodičů jsou kladeny do nižšího věku, ve východní a jižní Evropě je větší důraz kladen na rodinné tranzice, včetně vstupu do rodičovství (Aassve et al. 2013; Spéder et al. 2014). Lze proto očekávat, že nalezneme rozdíly i v představách o ideálním časování rodičovství. Vzhledem k tomu, že součástí regulačních mechanismů věkových norem rodičovství je anticipace sociálních dopadů případné bezdětnosti (Mynarska 2010), předpokládám, že v kontextech, kde je nízká akceptace bezdětnosti, je tlak věkových norem rodičovství vnímán silněji a je preferován nižší věk rodičovství.

Hypotéza 2: Vyšší akceptace bezdětnosti na makroúrovni je spojena s preferencí vyššího ideálního věku rodičovství.

Individuální rozdíly ve vnímání věkových norem rodičovství

Předchozí studie ukazují, že ženy s vyšším vzděláním se stávají matkami v průměru v pozdějším věku než ženy s nižším vzděláním (Fučík a Chromková Manea 2014, 2018; Mills et al. 2011; Ní Bhrolcháin a Beaujouan 2012). Rozdíly podle vzdělání jsou i v sociálních očekáváních o časování rodičovství. Lidé s vyšším vzděláním kladou dolní i horní věkovou hranici rodičovství pro muže i pro ženy do vyššího věku než lidé s nižším vzděláním (Liefbroer et al. 2015). Rozdíly podle vzdělání dokumentují i analýzy vnímání ideálního věku rodičovství v České republice (Chaloupková 2008). Naproti tomu analýzy na maďarských datech našly rozdíly podle vzdělání jen v případě ideálního časování rodičovství mužů (Paksi a Szalma 2009). Tato zjištění naznačují, že se efekt vzdělání může v evropských zemích lišit.

Starší lidé kladou dolní věkovou hranici rodičovství i ideální věk rodičovství do nižšího věku než lidé mladší (Chaloupková 2008; Liefbroer et al. 2015; Paksi a Szalma 2009). Předchozí výzkumy rovněž naznačují, že se mohou rozcházet postoje mužů a žen ohledně věkových norem. Muži uváděli nižší horní věkovou hranici otcovství než ženy, ale vyšší dolní věkovou hranici rodičovství než ženy (Liefbroer et al. 2015). V Maďarsku ženy uváděly vyšší ideální věk otcovství než muži, ale i v případě ideálního věku mateřství se postoje mužů a žen nelišily (Paksi a Szalma 2009). Naopak analýzy českých dat rozdíly v představách mužů a žen o ideálním časování rodičovství nenašly (Chaloupková 2008). Předchozí analýzy rovněž ukázaly, že názory na ideální věk rodičovství jsou spojeny s představami o ideálním počtu dětí v rodině (Chaloupková 2008) a obecnými hodnotovými orientacemi (Liefbroer et al. 2015).

Vzhledem k tomu, že proces zvyšování věku při narození prvního dítěte započal v zemích severní a západní Evropy o několik desetiletí dříve, je možné očekávat, že představy o ideálním časování rodičovství se zde budou méně generačně diferencovat než v zemích střední a východní Evropy, kde tento proces započal později. Shrňme-li, předpokládám, že v zemích, kde je častější pozdější vstup do rodičovství, tj. v zemích, které jsou v pokročilejší fázi druhého demografického přechodu, se budou postoje k ideálnímu časování méně lišit napříč vzdělanostními a věkovými skupinami, tj. vyšší věk rodičovství se zde postupně stává relativně univerzální normou.

Hypotéza 3: Předpokládám, že v zemích s vyšším průměrným věkem při narození prvního dítěte je vliv individuálních charakteristik, zejména vzdělání a věku, slabší.

Data

Analýzy vycházejí z dat 9. vlny Evropského sociálního výzkumu (ESS 9) realizované v letech 2018 a 2019 a zahrnují 28 evropských zemí.³ Přehled zemí vstupujících do analýzy

³ ESS Round 9: European Social Survey Round 9 Data (2018). Data file edition 3.1. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS9-2018. Dostupné na: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=9>

a velikost souborů uvádí Tabulka 1.⁴ Šetření ESS 9 zahrnovalo modul „Časování života: organizace životní dráhy v Evropě“, v jehož rámci byli respondenti dotazováni mimo jiné na ideální věk mateřství a otcovství.⁵ Respondenti byli náhodně rozděleni do dvou skupin (tzv. split ballot). Jedné skupině byla pokládána otázka „Jaký je podle vašeho názoru ideální věk pro dívku nebo ženu, aby se stala matkou?“ a druhé otázka: „Jaký je podle vašeho názoru ideální věk pro chlapce nebo muže, aby se stal otcem?“. Respondenti byli požádáni, aby uvedli konkrétní věk, nikoli věkové rozmezí.⁶ V dotazníku bylo možné dále zaznamenat odpověď „ideální věk neexistuje“ nebo odpověď „neví“. Tyto odpovědi ale nebyly aktivně nabízeny, a proto se jejich podíl může lišit v závislosti na způsobu dotazování v jednotlivých zemích. Není proto jasné, nakolik je možné chybějící odpovědi považovat za indikátor deinstytucionalizace věkových norem rodičovství. Je možné předpokládat, že někteří respondenti uvažují spíše o určitém věkovém rozmezí, popřípadě si nemusejí být jisti, zda mít vůbec dítě. Na rozdíl od analýzy horních věkových hranic není možné odpovědi „věková norma neexistuje“ přiřadit hranici odpovídající biologickým věkovým limitům nebo ji sloučit s horní věkovou kategorií (Aassve et al. 2013; Liefbroer et al. 2015). V další analýze proto s těmito odpověďmi nepracuji. Je nutné upozornit, že podíl odpovědí, že ideální věk rodičovství nelze určit, varuje mezi sledovanými zeměmi bez jasného vzorce (srv. Tabulka 1). Zatímco v Belgii, Německu, Maďarsku, Slovensku, Norsku, Nizozemsku nebo Dánsku se pohybuje pro ženy mezi 4–9 % a pro muže do 14 %, vyšších hodnot dosahuje v Itálii, Rakousku, České republice a Švýcarsku (pro ženy mezi 20–25 % a pro muže až 30 %). Analýzy ideálního věku mateřství zahrnují po vyloučení chybějících odpovědí 20 880 respondentů a analýzy ideálního věku otcovství 20 159 respondentů z celkem 28 evropských zemí.

Vysvětlující proměnné

Makro-charakteristiky

Hlavními proměnnými použitými na makroúrovni jsou průměrný věk ženy při narození prvního dítěte (Eurostat 2018) a míra akceptace bezdětnosti agregovaná z dat ESS 2018 (viz Tabulka A v příloze). Míra akceptace bezdětnosti měří podíl populace daných zemí, který schvaluje, když se muž (žena) rozhodne nikdy nemít děti (součet odpovědí 1 – rozhodně schvaluji a 2 – schvaluji na pětibodové škále). Tyto proměnné lze považovat za indikátory fáze druhého demografického přechodu v jednotlivých evropských zemích (srv. Brzozowska 2021; Liefbroer et al. 2015).

4 Z analýzy byla vyloučena Černá Hora z důvodu nedostupnosti makro-proměnné průměrný věk při narození prvního dítěte v datech Eurostatu.

5 Modul „Časování života: organizace životní dráhy v Evropě“ byl součástí ESS 3 v roce 2006, kterého se ale Česká republika nezúčastnila. Data o ideálním časování rodičovství v ČR je ale možné čerpat z jiných datových zdrojů (Chaloupková 2008; Fučík a Chromková Manea 2014).

6 Z analýzy bylo vyloučeno 18 respondentů, kteří uváděli nerealistické hodnoty (věk nižší než 15 a vyšší než 60 let /min. 2 a max. 120/), a 9 respondentů, u kterých nebylo uvedeno, zda odpovídali na otázky o ženách nebo o mužích.

Individuální charakteristiky

Na individuální úrovni používám sociodemografické charakteristiky, jako je gender, vzdělání, věk, u nichž předchozí výzkum ukázal, že ovlivňují postoje k věkovým normám (Chaloupková 2008; Liefbroer et al. 2015; Paksi a Szalma 2009). Úroveň dosaženého vzdělání byla rozlišena do tří kategorií: 1) nízké vzdělání = ES-ISCED I–II; 2) střední úroveň = ES-ISCED III–IV; 3) vyšší vzdělání = ES-ISCED V1–V2 (Bc a vyšší). Věk respondenta rozlišuje čtyři věkové kategorie: 15–29, 30–44, 45–59 a 60+ let. Individuální akceptace bezdětnosti je binární proměnná, která udává, zda respondent schvaluje (odpovědi rozhodně schvaluje a schvaluje z pětibodové škály), když se muž (žena) rozhodne nikdy nemít děti.⁷

Mezi další kontrolní proměnné byl zahrnut počet dětí, místo bydliště a náboženská příslušnost. Počet dětí rozlišuje čtyři kategorie: 1) bez dětí, 2) 1 dítě, 3) dvě děti, 4) tři nebo více dětí. Místo bydliště je binární proměnná, která udává, zda respondent bydlí ve velkém městě nebo v jeho blízkosti (1–ano, 0–ne). Proměnná náboženská příslušnost zachycuje, zda se respondent hlásí k nějakému konkrétnímu náboženství nebo vyznání (1–ano, 0–ne).

Postup analýz

V první části jsou prezentovány deskriptivní statistiky, včetně podílu odpovědí, že ideální věk rodičovství nelze určit.⁸ K podrobnější analýze byla použita víceúrovňová lineární regrese (mixed v programu STATA 15) (StataCorp. 2017). Víceúrovňové regresní modely zohledňují hierarchickou strukturu dat, tj. to, že se jedinci ze stejné země mohou v některých charakteristikách podobat, a umožňují prozkoumat vliv faktorů na úrovni země. Vzhledem k designu sběru dat odhadují dvě sady víceúrovňových modelů pro dvě kontinuální závislé proměnné: (a) ideální věk ženy, kdy se stát matkou a (b) ideální věk muže, kdy se stát otcem. Do analýzy vstupovali jen ti, kteří uvedli konkrétní ideální věk rodičovství (srv. Tabulka 1). Model 1 ukazuje, jak velký je podíl rozptylu představ o ideálním časování rodičovství mezi zeměmi a jaký podíl rozptylu vysvětlují individuální charakteristiky. Modely 2ab zahrnují individuální charakteristiky a modely 3ab přidávají charakteristiky na úrovni země. Následující modely (4–6ab) se snaží vysvětlit rozdíly v postojích mezi evropskými zeměmi pomocí interakčních efektů mezi proměnnými na individuální úrovni a na úrovni země. Tyto modely zahrnují rovněž náhodné směrnice proměnné nižší úrovně (Heisig a Schaeffer 2019).

Výsledky

Základní deskriptivní statistiky

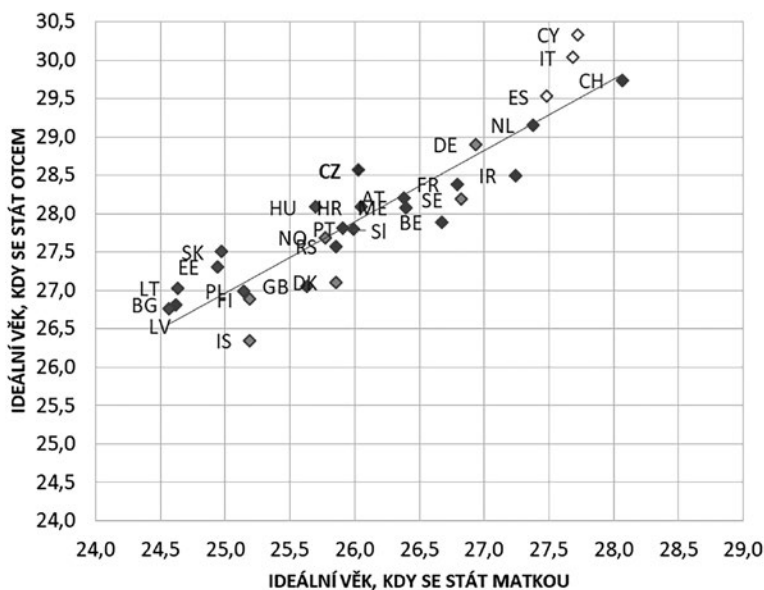
Tabulka 1 ukazuje průměrný a mediánový ideální věk rodičovství v evropských zemích podle dat ESS 9. Mediánový ideální věk mateřství v evropských zemích se pohybuje mezi 25 a 28 lety. Pro muže je za nejvhodnější věk vstupu do rodičovství považován nejčastěji

⁷ Podobně jako u otázky na ideální věk polovina respondentů odpovídala na bezdětnost mužů a druhá na bezdětnost žen.

⁸ Analýzy používají doporučené váhy (anweights) (Kaminska 2020).

věk mezi 25 a 30 lety. Nejvyšších hodnot – mezi 27 a 28 lety u žen a kolem 30 let u mužů – dosahuje průměrný ideální věk ve státech jižní Evropy: na Kypru, v Itálii a Španělsku. Poměrně vysoký věk pro vstup do rodičovství je vnímán ve Švýcarsku a Nizozemsku. Naproti tomu nejnižších hodnot (kolem 25–26 let u žen a 26–27 let u mužů) dosahuje ideální věk rodičovství v některých státech střední a východní Evropy, např. v Lotyšsku, Litvě, Estonsku, na Slovensku a v Bulharsku. Relativně nižší věk rodičovství je považován za ideální i v některých zemích severní Evropy, jako je Finsko, Island, Dánsko. V České republice je podle dat ESS 9 považován za ideální věk 26 let pro ženy a 28,6 pro muže. Z grafu 1, který ukazuje souvislost mezi ideálním věkem mateřství a otcovství, můžeme vyvodit, že země střední a východní Evropy jsou, pokud jde o představy o ideálním časování rodičovství, poměrně heterogenní: na Slovensku a v Polsku je preferován spíše nižší věk rodičovství než v Maďarsku nebo v České republice.

Graf 1: Představy o ideálním věku, kdy se stát matkou a otcem v evropských zemích

Pozn.: Zkratky zemí viz Tabulka A v příloze. Data ESS 9, váženo (anweights).

V kontextu posunu vstupu do rodičovství do vyššího věku je významné, nakolik se věková očekávání týkající se ideálního věku rodičovství posouvají do 30 let a výše. Hranice třiceti let je vnímána jako věk, kdy je „nejvyšší čas“ mít první dítě a kdy roste vědomí rizik spojených s dalším odkládáním těhotenství (Hašková a Zamykalová 2006; Potančoková 2009). Největší podíl odpovědí – kolem dvou pětín –, že ideální věk mateřství je až po třicítce, je v Itálii, Španělsku a Švýcarsku. Přibližně třetina respondentů, kteří uvedli ideální věk, považuje pozdější mateřství za ideální i ve Švédsku a ve Francii. Naproti tomu na Slovensku

Tabulka 1: Představy o ideálním věku, kdy se stát matkou či otcem, průměrný ideální věk, medián, podíl odpovědí 30 let a výše a ideální věk nelze určit (v %)

	Ideální věk											
	kdy se stát matkou						kdy se stát otcem					
	Průměr ^a	std. odch.	Medián ^a	30+ ^a (%)	nelze určit (%)	N	Průměr ^a	std. odch.	medián ^a	30+ ^a (%)	nelze určit (%)	N
Švýcarsko	28,1	3,2	28,0	46	20	773	29,7	3,5	30,0	65	16	769
Kypr	27,7	2,7	28,0	33	6	384	30,3	2,8	30,0	74	8	397
Itálie	27,7	4,0	28,0	43	25	1409	30,0	3,9	30,0	69	26	1336
Španělsko	27,5	3,8	28,0	38	17	857	29,5	4,0	30,0	60	20	811
Nizozemsko	27,4	2,9	28,0	32	8	808	29,2	3,3	30,0	56	8	865
Irsko	27,2	4,1	28,0	38	11	1115	28,5	4,2	30,0	51	10	1099
Německo	26,9	3,5	27,0	32	8	1187	28,9	3,5	30,0	53	9	1171
Švédsko	26,8	3,4	27,0	30	12	777	28,2	3,5	29,0	48	9	760
Francie	26,8	3,6	26,0	32	11	1002	28,4	3,5	30,0	51	10	1007
Belgie	26,7	3,4	26,0	23	4	882	27,9	3,2	28,0	41	5	882
Rakousko	26,4	3,4	25,0	24	23	1276	28,2	3,4	28,0	46	24	1223
Portugalsko	26,0	4,0	25,0	28	17	533	27,8	3,9	27,0	40	20	521
Chorvatsko	26,0	3,3	25,0	21	10	909	28,1	3,7	28,0	46	8	901
ČR	26,0	2,9	25,0	16	20	1216	28,6	3,3	29,0	49	30	1182
Srbsko	25,9	3,2	25,0	16	8	1003	27,6	3,6	28,0	37	12	1040
Slovinsko	25,9	3,1	25,0	17	6	656	27,8	3,3	28,0	41	9	662
Dánsko	25,9	3,0	25,0	15	5	808	27,1	3,1	27,0	30	7	763
Norsko	25,8	3,1	25,0	15	8	693	27,7	3,5	28,0	38	6	712
Maďarsko	25,7	3,5	25,0	18	9	837	28,1	3,7	28,0	40	8	823
Vel. Británie	25,6	3,9	25,0	22	9	1141	27,0	4,2	27,0	38	10	1060
Island	25,2	3,0	25,0	8	7	429	26,3	3,6	25,6	23	7	432
Finsko	25,2	3,3	25,0	14	6	885	26,9	3,7	27,0	34	5	870
Polsko	25,1	2,8	25,0	11	17	772	27,0	2,9	26,0	25	22	728
Slovensko	25,0	3,2	25,0	8	6	552	27,5	3,9	28,0	39	14	531
Estonsko	24,9	3,0	25,0	11	5	994	27,3	3,4	27,0	35	8	907
Lotyšsko	24,6	3,5	25,0	10	5	446	26,7	3,9	26,0	29	9	472
Litva	24,6	2,8	25,0	8	11	963	27,0	3,2	26,6	29	9	872
Bulharsko	24,6	3,1	25,0	9	14	1084	26,8	3,3	26,0	30	17	1109

Pozn.: Seřazeno sestupně podle průměrného ideálního věku mateřství, ^a vypočteno z odpovědí, které uvedly konkrétní věk. Data ESS 9, váženo (anweights).

a v Polsku tento názor zastává jen kolem deseti procent respondentů. Srovnání dat ESS z roku 2006 a 2018 ukazuje, že se ideální časování posouvá do vyššího věku, a to zejména u žen (Billari et al. 2021). To platí i pro Českou republiku. Zatímco v roce 2006 podle dat Naše společnost věk třicet let a výše u žen preferovalo jen 7 % respondentů a u mužů 42 %, podle dat ESS 9 se tento podíl zvýšil na 16 %, resp. 49 % (Chaloupková 2008).

Víceúrovňové modely

Podrobnější analýza používající víceúrovňové modely ukazuje, že podíl variance mezi zeměmi je poměrně nízký (model 1ab, Tabulka 2 a 3). Hodnoty koeficientu vnitrotřídní korelace (ICC) ukazují, že jen kolem 9 % rozptylu názorů na ideální časování mateřství a kolem 7 % rozptylu postojů k ideálnímu časování otcovství lze připsat rozdílům mezi zeměmi. Pokud ale srovnáme tyto hodnoty s hodnotami zjištěnými v analýzách věkových hranic rodičovství či představ o věku dosažení dospělosti, jsou představy o ideálním časování rodičovství v evropských zemích variabilnější. Např. v případě věkových hranic rodičovství hodnoty ICC dosahovaly kolem 4 % a v případě věku, kdy je člověk vnímán jako dospělý, mezi 5–6 % (Liefbroer et al. 2015; Spéder et al. 2014).

Zjištění naznačují, že významnější roli než rozdíly mezi zeměmi mají rozdíly na základě individuálních charakteristik. Z důvodu úspory místa budu komentovat zjištění modelů pro muže a ženy dohromady, tj. pokud mluvím o ideálním časování rodičovství, výsledky se shodují pro ideální věk otců i matek. Modely 2ab potvrzují, že individuální charakteristiky významně ovlivňují představy o ideálním časování rodičovství. Ženy častěji uvádějí vyšší ideální věk rodičovství (tj. pro ženy i pro muže) než muži. Lidé s vysokoškolským vzděláním považují za ideální věk rodičovství vyšší věk než lidé s nižším vzděláním. V případě postojů k ideálnímu věku mateřství se významně odlišují pouze postoje lidí starších 60 let, kteří preferují mateřství v nižším věku. V případě postojů k věku mužů se naopak odlišují lidé mladší 30 let, kteří preferují nižší věk než lidé ve věku 30–59 let. Lidé, kteří zastávají otevřenější postoje vůči bezdětnosti, kladou i při kontrole dalších charakteristik věk vstupu do rodičovství do vyššího věku. Významně se postoje k ideálnímu časování rodičovství liší i podle počtu dětí: lidé, kteří mají více dětí, považují za ideální nižší věk než bezdětní i lidé s jedním či dvěma dětmi. Vyšší věk rodičovství uvádějí lidé žijící ve větších městech a naopak nižší věk vstupu do rodičovství preferují lidé hlásící se k náboženské příslušnosti.

Tabulka 2: Víceúrovňové lineární regresní modely odhadující představy o ideálním věku, kdy se stát matkou. Regresní koeficienty

	M1a	M2a	M3a	M4a	M5a	M6a
ženy (ref. muži)		0,451***	0,450***	0,452***	-2,528	0,452***
střední vzdělání (ref. nízké)		0,651***	0,652***	1,621	0,655***	0,669***
vyšší vzdělání		1,448***	1,448***	1,540	1,453***	1,469***
věk 30–44 (ref. 15–29)		-0,0996	-0,0995	-0,100	-0,101	0,919
věk 45–59		0,108	0,107	0,100	0,101	-0,188
věk 60+		-0,483***	-0,484***	-0,487***	-0,480***	-1,865
akceptace bezdětnosti-ind.		0,267***	0,264***	0,271***	0,265***	0,256***
1 dítě (ref. bez dětí)		-0,597***	-0,596***	-0,593***	-0,595***	-0,594***
2 děti		-0,723***	-0,721***	-0,716***	-0,717***	-0,717***
3 nebo více		-1,258***	-1,258***	-1,252***	-1,259***	-1,269***
bydlí ve městě		0,355***	0,356***	0,354***	0,357***	0,350***
náboženská příslušnost		-0,408***	-0,404***	-0,405***	-0,407***	-0,407***
průměrný věk při narození 1. dítěte – úroveň země (věk1 dítě)			0,839***	0,851***	0,788***	0,815***
akceptace bezdětnosti žen – úroveň země			-0,0118*	-0,0116*	-0,0123**	-0,00981*
střední vzd.* věkdítě1				-0,0334		
vyšší vzd.* věkdítě1				-0,00299		
žena* věk1 dítě					0,103*	
věk 30–44* věk1 dítě						-0,0350
věk 45–59* věk1 dítě						0,0105
věk 60+* věk1 dítě						0,0476
konstanta	26,07***	25,93***	2,154	1,785	3,672	2,767
var (úroveň země)	1,105	1,102	0,239***	0,242***	0,226***	0,219***
var (ind.)	11,02***	10,19***	10,19***	10,17***	10,17***	10,15***
var (vyšší vzdělání)				0,0737***		
var (gender)					0,0431***	
var (věk 60+)						0,142***
BIC	109511,4	107989,5	107968,1	107986,9	107974,0	107964,1
AIC	109487,5	107870,3	107833,1	107828,0	107823,0	107797,2
ICC	0,0912	0,0976	0,0230	0,0232	0,0217	0,0211

Pozn.: Data: ESS 9. N = 20 880 respondentů z 28 evropských zemí. Modely s fixními efekty a náhodnými konstantami, resp. náhodnými směrnici (M4a–M6a). ICC – koeficient vnitrotřídní korelace, AIC – Akaikovo informační kritérium, BIC – Bayesovské informační kritérium, Var – složky rozptylu; * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

Tabulka 3: Víceúrovňové lineární regresní modely odhadující představy o ideálním věku, kdy se stát otcem. Regresní koeficienty

	M1b	M2b	M3b	M4b	M5b	M6b
ženy (ref. muži)		0,771***	0,771***	0,774***	-1,021	0,776***
střední vzdělání (ref. nízké)		0,822***	0,824***	4,582***	0,822***	0,844***
vyšší vzdělání		1,537***	1,537***	3,408	1,546***	1,550***
věk 30–44 (ref. 15–29)		0,505***	0,503***	0,504***	0,501***	-1,938
věk 45–59		0,533***	0,531***	0,527***	0,531***	-5,735**
věk 60+		0,0394	0,0386	0,0358	0,0452	-4,187
akceptace bezdětnosti (ind.)		0,189***	0,189***	0,188***	0,183**	0,179**
1 dítě (ref. bez dětí).		-0,670***	-0,668***	-0,673***	-0,674***	-0,663***
2 děti		-0,929***	-0,925***	-0,928***	-0,929***	-0,919***
3 nebo více dětí		-1,346***	-1,347***	-1,348***	-1,353***	-1,359***
bydlí ve městě		0,472***	0,473***	0,468***	0,473***	0,474***
náboženská příslušnost		-0,224***	-0,220***	-0,223***	-0,218***	-0,223***
průměrný věk při narození 1. dítěte – úroveň země (věk1 dítě)			0,793***	0,865***	0,761***	0,661***
akceptace bezdětnosti mužů – úroveň země			-0,0216***	-0,0212***	-0,0220**	-0,0207**
střední vzd.* věkdítě1				-0,129**		
vyšší vzd.* věkdítě1				-0,0640		
žena* věk1 dítě					0,0613	
věk 30–44* věk1 dítě						0,0838
věk 45–59* věk1 dítě						0,216**
věk 60+* věk1 dítě						0,144
Konstanta	28,01***	27,15***	4,989	2,882	5,949	8,799**
var (úroveň země)	1,029	1,104	0,350***	0,350***	0,390**	0,343***
var (ind.)	12,64***	11,74***	11,74***	11,73***	11,70***	11,70***
var (vyšší vzdělání)				0,0259**		
var (gender)					0,129***	
var (věk 60+)						0,131***
BIC	108494,2	107130,2	107118,9	107140,1	107108,0	107119,2
AIC	108470,4	107011,5	106984,4	106981,9	106957,7	106953,0
ICC	0,0753	0,0859	0,0289	0,0290	0,0322	0,0285

Pozn.: Data: ESS 9. N = 20 159 respondentů z 28 evropských zemí. Modely s fixními efekty a náhodnými konstantami, resp. náhodnými směrnici (M4b–M6b). ICC – koeficient vnitrotřídní korelace, AIC – Akaiikovo informační kritérium, BIC – Bayesovské informační kritérium, Var – složky rozptylu; * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

V dalším kroku do modelu vstupovaly proměnné na úrovni zemí: míra akceptace bezdětnosti a průměrný věk žen při narození prvního dítěte (modely 3ab). Tyto proměnné výrazně snížily podíl nevysvětlené variance mezi zeměmi až na přibližně 2 %.⁹ To ukazuje, že postoje k ideálnímu časování vstupu do rodičovství jsou i při kontrole individuálních charakteristik významně ovlivněny kontextem demografického chování (hypotéza 1). V zemích, kde se ženy stávají matkami v průměru ve vyšším věku, mají respondenti tendenci považovat za ideální vyšší věk rodičovství než v zemích, kde je nižší průměrný věk žen při vstupu do rodičovství. Přestože na individuální úrovni akceptace bezdětnosti ovlivňuje představy o ideálním časování, neplatí předpoklad (hypotéza 2), že v zemích, kde je normativní klima méně nakloněné dobrovolné bezdětnosti, je preferován nižší věk mateřství. Naopak vyšší míra akceptace bezdětnosti je spojena spíše s preferencí nižšího věku vstupu do rodičovství, i když celkový efekt je poměrně slabý.

Modely 4–6 ověřovaly, zda se v evropských zemích liší vliv individuálních charakteristik a zda je možné je vysvětlit vzorcem rodinného chování, tj. průměrným věkem žen při narození prvního dítěte, na úrovni země (hypotéza 3). Zavedení náhodných efektů individuálních charakteristik a interakčních efektů s průměrným věkem žen při narození prvního dítěte na úrovni země sice zlepšilo kvalitu modelu, ale výrazně nepřispělo k vysvětlení rozdílů mezi zeměmi. Modely 4–6 potvrzují, že rozdíly podle vzdělání, věku a rozdíly mezi postoji žen a mužů varíují napříč zkoumanými zeměmi, jak ukazují náhodné složky rozptylu. Hypotéza 3 předpokládala, že v zemích, kde je vyšší průměrný věk prvorodiček, budou rozdíly podle věku a vzdělání slabší. Tento předpoklad se potvrdil pouze v případě očekávání týkajících se ideálního věku, kdy se stát otcem. Model 4b naznačuje, že v zemích, kde je častější pozdější vstup do rodičovství, se méně liší postoje k ideálnímu věku otcovství lidí s nižším a středním vzděláním než v zemích s častějším vstupem do rodičovství. Podobně model 6b ukazuje, že v zemích s vyšším průměrným věkem vstupu do rodičovství mají lidé starších věkových kategorií tendenci uvádět vyšší ideální věk otcovství, a přibližují se tak ve svých postojích lidem nižšího věku. V případě ideálního věku mateřství je však interakční efekt vzdělání i věku slabší a není statisticky významný na hladině 0,05. Naopak v případě postojů k ideálnímu věku mateřství nalézáme větší rozdíly v postojích mužů a žen v zemích, kde je častější odkládání rodičovství do vyššího věku (model 5a). Přestože platí, že ženy obecně preferují vyšší věk mateřství než muži, v zemích, kde je vyšší průměrný věk prvorodiček, jsou rozdíly ve vnímání ideálního věku mateřství mezi muži a ženami větší než v zemích s nižším průměrným věkem vstupu do rodičovství.

Závěr a diskuse

Tento příspěvek se zaměřoval na otázku, zda a jak se v evropských zemích liší představy o tom, kdy se stát rodičem. Vycházel z dat ESS 9 z 28 evropských zemí. S použitím víceúrovňových modelů zkoumal, zda jsou představy o ideálním věku rodičovství ovlivněny vzorci reálného časování vstupu do rodičovství a mírou akceptace bezdětnosti i při kontrole individuálních

⁹ Doplnkové analýzy využívaly proměnnou průměrný věk matek, která zohledňuje nejen věk matek při narození dětí prvního pořadí, ale i věk při porodu dětí vyššího pořadí. Tyto modely vysvětlily nižší podíl variance na úrovni země než modely s proměnnou věk při narození prvního dítěte (ICC = 0,04) (k dispozici na vyžádání).

charakteristik. Za prvé, data ESS 9 ukazují, že se představy o ideálním časování rodičovství v evropských zemích – na rozdíl od postojů k bezdětnosti nebo ke skloubení zaměstnání a péče o děti (Eicher et al. 2016; Liefbroer et al. 2015; Merz a Liefbroer 2012) – liší poměrně málo. I přes slábnoucí normativní institucionalizaci manželství, vyšší akceptaci bezdětnosti a rodičovství mimo manželství přetrvává relativně silná normativní institucionalizace věkových norem rodičovství. Mediánový ideální věk vstupu do rodičovství žen se v evropských zemích pohybuje kolem 25–28 let a u mužů kolem 26–30 let. Srovnání s daty ESS (2006) ukazuje, že se během posledního desetiletí ideální věk i horní věkové hranice zvýšily přibližně o jeden až dva roky, což naznačuje, že se posiluje norma vyššího věku rodičovství (Billari et al. 2021).

Podobně jako předchozí studie věkových norem (Liefbroer et al. 2015; Spéder et al. 2014) zjištění ukazují, že větší podíl rozdílů v postojích k ideálnímu věku rodičovství lze vysvětlit individuálními charakteristikami. Vyšší ideální věk mateřství uvádějí ženy, lidé s vysokoškolským vzděláním, bezdětní nebo rodiče jednoho dítěte, lidé žijící ve městech a lidé vyjadřující souhlas s dobrovolnou bezdětností. Přesto ale představy o ideálním časování rodičovství vykazují v evropských zemích vyšší variabilitu než vnímání věkových hranic rodičovství či vnímání věku dospělosti (Liefbroer et al. 2015; Spéder et al. 2014).

Za druhé mne zajímalo, zda je možné rozdíly v postojích k ideálnímu časování rodičovství mezi evropskými zeměmi vysvětlit různými vzorci reálného časování rodičovství a širším normativním kontextem postojů k bezdětnosti. Výsledky dokládají, že vyšší ideální věk rodičovství je preferován v zemích, kde je i vyšší reálný věk žen při narození prvního dítěte, jak předpokládala hypotéza 1 (Van Bavel a Nitsche 2013; Billari et al. 2011; Chaloupková 2008; Paksi a Szalma 2009). Toto zjištění je ve shodě s předpoklady teorie druhého demografického přechodu (Liefbroer et al. 2015). Přestože je na individuální úrovni akceptace bezdětnosti spojena s preferencí vyššího věku vstupu do rodičovství, analýzy nepotvrdily souvislost vyšší akceptace bezdětnosti na úrovni zemí s preferencí vyššího ideálního věku rodičovství (hypotéza 2). Celkový efekt akceptace bezdětnosti na makroúrovni je negativní (byť relativně slabý), což naznačuje, že vyšší míra akceptace bezdětnosti na úrovni zemí je spojena spíše s preferencí nižšího věku vstupu do rodičovství. Tuto souvislost můžeme pozorovat zejména v zemích severní Evropy. Naproti tomu v zemích jižní Evropy je ideální věk rodičovství kladen do vyššího věku, přestože je zde poměrně nízká akceptace bezdětnosti. Celkově tato zjištění mohou naznačovat, že sociální očekávání týkající se časování rodičovství mohou být ovlivněna i institucionálními a ekonomickými faktory, které např. umožňují skloubení péče o děti a zaměstnání, či naopak působí na odkládání rodičovství do vyššího věku.

Za třetí, analýzy ukazují, že se vliv individuálních charakteristik liší napříč evropskými zeměmi. V zemích, kde je častější pozdější vstup do rodičovství, jsou rozdíly v postojích k ideálnímu věku rodičovství, zejména otcovství, podle vzdělání a věku méně výrazné, což může naznačovat, že se v těchto zemích prosadila norma pozdějšího vstupu do rodičovství napříč různými skupinami. Zjištění ale zároveň naznačují, že s postupným procesem odkládání vstupu do rodičovství do vyššího věku se více rozcházejí postoje mužů a žen na časování vstupu do mateřství. Toto zjištění je ve shodě se studiemi, které ukazují, že genderové rozdíly v postojích vůči rodinnému chování, např. bezdětnosti či rozvodu rodiny s dětmi, jsou paradoxně silnější v zemích s vyšší genderovou rovností (Rijken a Liefbroer 2016; Rijken a Merz 2014).

Tato studie vycházela pouze z dat 9. vlny Evropského sociálního výzkumu z roku 2018. Otázkou otevřenou pro další výzkum jsou důvody a důsledky posunu představ o ideálním rodičovství do vyššího věku. Vzhledem k provázanosti ideálního a reálného časování je možné předpokládat, že významnou roli hrají i ekonomické faktory a růst ekonomické nejistoty.

Významným omezením analýz je rovněž to, že se mohou zaměřovat jen na ty, kteří ideální věk uvedli. Další výzkum by se měl věnovat tomu, co stojí za odpověďmi, že ideální věk nelze určit. Důležitou otázkou pro další výzkum je vztah mezi představami o ideálním časování a vlastním časováním vstupu do rodičovství na individuální úrovni (Chromková Manea a Fučík 2014; Šťastná et al. 2017). Otázky, které jsou součástí ESS, se soustředí na obecné představy respondentů o vhodném věku, nikoli na ideální časování pro respondenta v jeho specifické osobní situaci. Pro tuto otázku by byla vhodnější longitudinální data, která by mohla ukázat, jak se respondentům daří své představy ve své životní dráze realizovat.

I přes výše uvedená omezení tato studie přispěla k porozumění rozdílům ve vnímání věkových norem rodičovství v Evropě. Její zjištění poukazuje na to, že k porozumění změnám rodinného chování a posunu vstupu rodičovství do vyššího věku je nutná analýza sociálních očekávání týkajících se věku.

Příloha

Tabulka A: Kontextuální charakteristiky

		Věk ženy při narození 1. dítěte ^a (průměr)	Míra akceptace bezdětnosti u žen ^b (%)	Míra akceptace bezdětnosti u mužů ^b (%)
Rakousko	AT	29,5	43,8	38,7
Belgie	BE	29,0	69,3	58,1
Bulharsko	BG	26,2	6,2	5,9
Kypr	CY	29,8	28,6	21,6
ČR	CZ	28,4	25,6	26,6
Německo	DE	29,7	25,2	19
Dánsko	DK	29,5	93,5	91,8
Estonsko	EE	27,7	10,3	7,7
Španělsko	ES	31,0	57,2	50,7
Finsko	FI	29,2	73,3	50,9
Francie	FR	28,7	42,1	34,4
Velká Británie	GB	29,0	47,7	34,7
Chorvatsko	HR	28,8	53,1	45,3
Maďarsko	HU	28,2	6,4	6,6
Švýcarsko	CH	30,9	49,2	37,4
Irsko	IE	30,5	39,8	34,3
Island	IS	28,3	61,5	42,9

Itálie	IT	31,2	29,8	27,6
Litva	LT	27,2	19,4	17,6
Lotyšsko	LV	27,8	24,0	16,7
Nizozemsko	NL	30,0	77,3	72,2
Norsko	NO	29,5	79,0	67,7
Polsko	PL	27,4	48,4	47,9
Portugalsko	PT	29,8	55,6	42,1
Srbsko	RS	28,1	16,5	17,9
Švédsko	SE	29,3	68,4	47,2
Slovinsko	SI	28,8	57,0	45,3
Slovensko	SK	27,1	31,8	26,1

Pozn.: Data za rok 2018. Zdroj: ^a Eurostat; ^b Podíl odpovědi agregovaný z dat ESS 9 (2018).

Literatura

- AASSVE, Arnstein, Bruno ARPINO a Francesco C. BILLARI. 2013. „Age Norms on Leaving Home: Multilevel Evidence from the European Social Survey.“ *Environment and Planning A* 45(2): 383–401. doi: 10.1068/a4563
- BARTOŠOVÁ, Michaela a Lenka SLEPIČKOVÁ. 2008. „Problematické tranzice k mateřství.“ *Sociální studia* 5(2): 35–54.
- VAN BAVEL, Jan a Natalie NITSCHKE. 2013. „‘The Proper Age for Parenthood’ and Second Birth Rates in Europe.“ *European Sociological Review* 29(6): 1149–1161. doi: 10.1093/esr/jct003
- BEAUJOUAN, Éva a Tomáš SOBOTKA. 2019. „Late Childbearing Continues to Increase in Developed Countries.“ *Population & Societies* 562(1): 1–4.
- BERNARDI, Laura, Johannes HUININK a Richard A. SETTERSTEN. 2018. „The Life Course Cube: A Tool for Studying Lives.“ *Advances in Life Course Research* 41: 1–13. doi: 10.1016/j.alcr.2018.11.004
- BILLARI, Francesco C., Luca BADOLATO, Gunhild O. HAGESTAD et al. 2021. *The Timing of Life. Topline results from Round 9 of the European Social Survey*. ESS ERIC.
- BILLARI, Francesco C., A. GOISIS, Aart C. LIEFBROER et al. 2011. „Social Age Deadlines for the Childbearing of Women and Men.“ *Human Reproduction* 26(3): 616–622. doi: 10.1093/humrep/deq360
- BILLARI, Francesco C. a Aart C. LIEFBROER. 2007. „Should I Stay or Should I Go? The Impact of Age Norms on Leaving Home.“ *Demography* 44(1): 181–98. doi: 10.1353/dem.2007.0000
- BILLARI, Francesco C. a Aart C. LIEFBROER. 2010. „Towards a New Pattern of Transition to Adulthood?“ *Advances in Life Course Research* 15(2–3): 59–75. doi: 10.1016/j.alcr.2010.10.003
- BILLARI, Francesco C., Aart C. LIEFBROER a Dimiter PHILIPPOV. 2006. „The Postponement of Childbearing in Europe: Driving Forces and Implications.“ *Vienna Yearbook of Population Research* 4: 1–17. doi: 10.1553/populationyearbook2006s1
- BRÜCKNER, Hannah a Karl Ulrich MAYER. 2005. „De-standardization of the Life Course: What Might It Mean? And if It Means Anything, Whether Actually Took Place?“ Pp. 27–53 in R. MACMILLAN (ed.). *The Structure of the Life-Course: Standardized? Individualized? Differentiated?* London: Elsevier.

- BRZOZOWSKA, Zuzanna. 2021. „Attitudinal and Behavioural Indices of the Second Demographic Transition: Evidence from the Last Three Decades in Europe.“ *Demographic Research* 44(June): 1115–32. doi: 10.4054/demres.2021.44.46.
- CHALOUPKOVÁ, Jana. 2008. „Ideální věk rodičovství v České republice a v evropském srovnání.“ *Data a výzkum - SDA Info* 2(2): 109–130.
- CHALOUPKOVÁ, Jana (ed.). 2010. *Proměny rodinných a profesních startů*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- CHROMKOVÁ MANEA, Beatrice-Elena a Petr FUČÍK. 2014. „Normativní a postojoyvý kontext rodičovských drah.“ Pp. 87–109 in P. FUČÍK a B. CHROMKOVÁ MANEA (eds.). *Rodičovské dráhy. Dvacet let vývoje české porodnosti v sociologické perspektivě*. Brno: Masarykova univerzita.
- DUDOVÁ, Radka. 2020. „„Je to o tom, koho potkáš.“ Jednodětnost ve světle spojených životních drah.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 56(2): 165–195.
- EICHER, Véronique, Richard A. SETTERSTEN, Sandra PENIC et al. 2016. „Normative Climates of Parenthood across Europe: Judging Voluntary Childlessness and Working Parents.“ *European Sociological Review* 32(1): 135–50. doi: 10.1093/esr/jcv083
- EIJKEMANS, Marinus J. C., Frans VAN POPPEL, Dik F. HABBEMA et al. 2014. „Too Old to Have Children? Lessons from Natural Fertility Populations.“ *Human Reproduction* 29(6): 1304–1312. doi: 10.1093/humrep/deu056
- ELZINGA, Cees H. a Aart C. LIEFBROER. 2007. „De-standardization of Family-Life Trajectories of Young Adults: A Cross-National Comparison Using Sequence Analysis.“ *European Journal of Population* 23(3–4): 225–50. doi: 10.1007/s10680-007-9133-7
- FUČÍK, Petr a Beatrice CHROMKOVÁ MANEA. 2014. *Rodičovské dráhy. Dvacet let vývoje české porodnosti v sociologické perspektivě*. Brno: Masarykova univerzita.
- FUČÍK, Petr a Beatrice CHROMKOVÁ MANEA. 2018. „Vzdělání a rodičovství.“ Pp. 89–108 in D. HAMPLOVÁ a T. KATRŇÁK (eds.). *Na vzdělání záleží. Jak vzdělanostní rozdíly ovlivňují osudy lidí v české společnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- FUČÍK, Petr, Beatrice Elena CHROMKOVÁ MANEA a Ladislav RABUŠIČ. 2019. „K problému deinstitutionalizace manželství.“ Pp. 33–60 in L. RABUŠIČ a Z. KUSÁ (eds.). *Odděleně spolu? Česko a Slovensko optikou vývoje hodnot po roce 1991*. Bratislava: Slovart.
- HAJNAL, John. 1965. „European Marriage Pattern in Historical Perspective.“ Pp. 101–143 in D. V. GLASS a D. E. C. EVERSLEY (eds.). *Population in History*. London: Arnold.
- HAŠKOVÁ, Hana. 2009. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- HAŠKOVÁ, Hana a Lenka ZAMYKALOVÁ. 2006. „Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma?“ *Biograf* 40–41(130odst).
- HEISIG, Jan Paul a Merlin SCHAEFFER. 2019. „Why You Should Always Include a Random Slope for the Lower-Level Variable Involved in a Cross-Level Interaction.“ *European Sociological Review* 35(2): 258–279. doi: 10.1093/esr/jcy053
- KAMINSKA, Olena. 2020. „Guide to Using Weights and Sample Design Indicators with ESS Data Contents.“ Cit. 2. září 2022 (https://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/ESS_weighting_data_1_1.pdf).
- KOCOURKOVÁ, Jiřina a Anna ŠŤASTNÁ. 2020. „The Realization of Fertility Intentions in the Context of Childbearing Postponement: Comparison of Transitional and Post-Transitional Populations.“ *Journal of Biosocial Science* 30(May). doi: 10.1017/S002193202000005X
- KOHLI, Martin. 2007. „The Institutionalization of the Life Course: Looking Back to Look Ahead.“ *Research in Human Development* 4(3–4): 253–271.
- LESTHAEGHE, Ron. 2010. „The Unfolding Story of the Second Demographic Transition.“ *Population and Development Review* 36(2): 211–51. doi: 10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x

- LIEFBROER, Aart C. a Francesco C. BILLARI. 2010. „Bringing Norms Back in: A Theoretical and Empirical Discussion of Their Importance for Understanding Demographic Behaviour.“ *Population, Space and Place* 16(4): 287–305.
- LIEFBROER, Aart C., Eva Maria MERZ a Maria Rita TESTA. 2015. „Fertility-Related Norms Across Europe: A Multi-level Analysis.“ Pp. 141–163 in D. PHILIPOV, A. C. LIEFBROER a J. E. KLOBAS (eds.). *Reproductive Decision-Making in a Macro-Micro Perspective*. Dordrecht: Springer.
- MARHÁNKOVÁ HASMANOVÁ, Jaroslava a Martin KREIDL. 2012. *Proměny partnerství: životní dráhy a partnerství v české společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MAŘÍKOVÁ, Hana. 2021. „Men’s Explanations for Being Childless; A Dynamic Perspective.“ *Sociological Research online* 1–16. doi: 10.1177/13607804211040094
- MERZ, Eva Maria a Aart C. LIEFBROER. 2012. „The Attitude Toward Voluntary Childlessness in Europe: Cultural and Institutional Explanations.“ *Journal of Marriage and Family* 74(3): 587–600. doi: 10.1111/j.1741-3737.2012.00972.x
- MILLS, Melinda. 2007. „Individualization and the Life Course: Toward a Theoretical Model and Empirical Evidence.“ Pp. 61–79 in C. HOWARD (ed.). *Contested Individualization*. Toronto: Palgrave McMillan.
- MILLS, Melinda, Ronald R. RINDFUSS, Peter MCDONALD et al. 2011. „Why Do People Postpone Parenthood? Reasons and Social Policy Incentives.“ *Human Reproduction Update* 17(6): 848–860. doi: 10.1093/humupd/dmr026
- MYNARSKA, Monika. 2010. „Deadline for Parenthood: Fertility Postponement and Age Norms in Poland.“ *European Journal of Population* 26(3): 351–73. doi: 10.1007/s10680-009-9194-x
- NÍ BHROLCHÁIN, Máire a Éva BEAUJOUAN. 2012. „Fertility Postponement Is Largely Due to Rising Educational Enrolment.“ *Population Studies* 66(3): 311–327. doi: 10.1080/00324728.2012.697569
- PAKSI, Veronika a Ivett SZALMA. 2009. „Age Norms of Childbearing. Early, Ideal and Late Childbearing in European Countries.“ *Review of Sociology* 2(January 2009): 57–80.
- POTANČOKOVÁ, Michaela. 2009. „Postponement of Childbearing in Slovakia: The Role of Age Norms on Entry Into Motherhood.“ *Romanian Journal of Population Studies* 1: 131–55.
- REHER, David S. 1998. „Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts.“ *Population and Development Review* 24(2): 203–234.
- RIJKEN, Arieke J. a Aart C. LIEFBROER. 2016. „Differences in Family Norms for Men and Women Across Europe.“ *Journal of Marriage and Family* 78(4): 1097–1113. doi: 10.1111/jomf.12310
- RIJKEN, Arieke J. a Eva Maria MERZ. 2014. „Double Standards: Differences in Norms on Voluntary Childlessness for Men and Women.“ *European Sociological Review* 30(4): 470–82. doi: 10.1093/esr/jcu051
- SETTERSTEN, Richard A. a Gunhild O. HAGESTAD. 1996. „What’s the Latest? Cultural Age Deadlines for Family Transitions.“ *The Gerontologists* 36(2): 178–188. doi: 10.1093/geront/36.2.178
- SETTERSTEN, Ritchard. 2003. „Age Structuring and the Rhythm of the Life Course.“ Pp. 81–97 in J. T. MORTIMER a M. J. SHANAHAN (eds.). *Handbook of the Life Course*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- SPÉDER, Zsolt, Livia MURINKÓ a Richard A. SETTERSTEN. 2014. „Are Conceptions of Adulthood Universal and Unisex? Ages and Social Markers in 25 European Countries.“ *Social Forces* 92(3): 873–898. doi: 10.1093/sf/sot100
- ŠŤASTNÁ, Anna, Jitka SLABÁ a Jiřina KOCOURKOVÁ. 2017. „Plánování, načasování a důvody odkladu narození prvního dítěte v České republice.“ *Demografie* 59(3): 207–223.
- STATA CORP. 2017. *Stata Statistical Software: Release 15*. TX: StataCorp LLC.
- TOSI, Marco. 2017. „Age Norms, Family Relationships, and Home-leaving in Italy“. *Demographic Research* 36(1): 281–306. doi: 10.4054/DemRes.2017.36.9

- VAN WINKLE, Zachary. 2020. „Early Family Life Course Standardization in Sweden: The Role of Compositional Change.“ *European Journal of Population* 36(4): 765–798. doi: 10.1007/s10680-019-09551-y
- WINKLE, Zachary Van a Anette Eva FASANG. 2021. „The Complexity of Employment and Family Life Courses Across 20th Century Europe: More Evidence for Larger Cross-National Differences but Little Change Across 1916 – 1966 Birth Cohorts.“ *Demographic Research* 44(April): 775–810, Article 32. doi: 10.4054/DemRes.2021.44.32

Autorka

Jana Klímová Chaloupková je vědeckou pracovnící v oddělení Hodnotové orientace ve společnosti Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. Dlouhodobě se zabývá problematikou změn rodinného chování a životních drah. Je spoluautorkou a editorkou několika knih. Publikovala v řadě odborných časopisů v České republice i v zahraničí, např. v Sociologickém časopise/ Czech Sociological Review, Advances in Life Course Studies, Sociological Research Online, Journal of Family Issues.

Kontakt: jana.chaloupkova@soc.cas.cz